

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**NASILJE U ADOLESCENTNIM ROMANTIČNIM VEZAMA: ULOGA
SAMOPOŠTOVANJA I DELINKVENTNOG PONAŠANJA**

Diplomski rad

Dina Peronja

mentor: Prof.dr.sc. Dean Ajduković

Zagreb, 2013.

Nasilje u adolescentnim romantičnim vezama: uloga samopoštovanja i delinkventnog ponašanja

Violence in adolescent romantic relationships: role of self-esteem and delinquent behavior

Dina Peronja

SAŽETAK Cilj ovog istraživanja bio je istražiti odnos samopoštovanja, delinkventnog ponašanja i nasilja u adolescentnim romantičnim vezama te utvrditi doprinos ovih varijabli, kao i sociodemografskih obilježja u predikciji nasilnog ponašanja. U istraživanju je sudjelovalo 425 učenika četvrtih razreda iz 5 srednjih škola na području grada Zagreba. Od ukupnog broja sudionika njih 202 je u posljednjih 6 mjeseci bilo u ljubavnoj vezi (od čega 111 djevojaka i 91 mladić). Uz upitnik sa sociodemografskim podacima, korišten je instrument koji se sastoji od Skale samopoštovanja, Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja te Upitnika počinjenog i doživljenog nasilja u vezi. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem pokazuju da su oni sudionici koji imaju niže samopoštovanje i češće čine delinkventna ponašanja skloniji počinjenju i doživljavanju nasilja u vezama. Nisu pronađene značajne razlike u počinjenju i doživljavanju nasilja između učenika gimnazijskog i strukovnog usmjerenja. Model predikcije počinjenog nasilja u vezi pokazuje da više počinjenog nasilja predviđa ženski rod, dulje trajanje veze, više delinkventnog ponašanja i češće doživljavanje nasilja. Model predikcije doživljenog nasilja u vezi pokazuje da više doživljenog nasilja predviđa muški rod i više počinjenog nasilja.

Ključne riječi: adolescentne veze, nasilje, samopoštovanje, delinkventno ponašanje

ABSTRACT The main goal of this study was to investigate the relationship between self-esteem, delinquent behavior and violence in adolescent relationships and to determine the contribution of these variables and socio-demographic data in predicting violent behavior. The study included 425 participants, fourth grade students from 5 high schools in city of Zagreb; 202 of them have been in romantic relationship in the last 6 months (111 females and 91 males). Results were collected using the instrument that included questions on socio-demographic data and four questionnaires: Self-esteem scale, Youth self-reported delinquency and risk behaviours questionnaire, Experience of exposure to violence and Experience of perpetrated violence. The results show that the participants with lower self-esteem and more delinquent behavior tend to commit and experience more violence in romantic relationships. There were no differences in perpetration and victimization between students from gymnasiums and vocational schools. Model of prediction for committed violence shows that female gender, longer relationship, more delinquent behavior and experienced violence are significant predictors of committing violence. Model of prediction for victimization shows that male gender and more committed violence predict greater experience of violence in a relationship.

Key words: adolescent relationships, violence, self-esteem, delinquent behavior

SADRŽAJ:

UVOD	1
<i>NASILJE U ADOLESCENTNIM VEZAMA .....</i>	1
<i>SAMOPOŠTOVANJE .....</i>	3
<i>DELINKVENTNO PONAŠANJE .....</i>	5
CILJ I PROBLEMI.....	6
<i>PROBLEMI ISTRAŽIVANJA .....</i>	6
<i>HIPOTEZE .....</i>	7
METODOLOGIJA.....	7
<i>SUDIONICI .....</i>	7
<i>INSTRUMENTI .....</i>	8
<i>POSTUPAK .....</i>	10
REZULTATI.....	11
RASPRAVA	20
OGRANIČENJA I IMPLIKACIJE.....	24
ZAKLJUČAK.....	27
LITERATURA	286

UVOD

Nasilje u adolescentnim vezama

Za adolescenciju možemo reći kako je to razdoblje u kojem se događa prijelaz iz djetinjstva u odraslu dob. Mlade osobe počinju preuzimati nove uloge i odgovornosti. Svako razdoblje života nosi nove razvojne zadatke pa se tako u ovoj dobi mladi osamostaljuju, razvijaju vlastiti identitet i sustav vrijednosti te se odvajaju od roditelja. Također se počinju uspostavljati i razvijati bliski, intimni odnosi s drugim osobama. U kasnijoj adolescenciji romantične veze su važan dio socijalnog identiteta te imaju razne funkcije kao što su potreba za pripadanjem i potvrđivanje socijalne zrelosti (Lacković-Grgin, 2006). Sve te promjene i nove situacije mogu biti zbunjujuće za mladu osobu što često rezultira nesigurnostima i strahovima. Adolescentima ponekad nije jednostavno naći ravnotežu između potrebe za osamostaljenjem i za stvaranjem bliskih odnosa s drugom osobom. U tom procesu stvaranja bliskog odnosa, vrlo važnu ulogu imaju brojne karakteristike uključenih osoba kao što su načini rješavanja sukoba, samopoštovanje, upravljanje emocijama i prepoznavanje tuđih, povjerenje, tolerancija i sl. Budući da mladi nemaju u potpunosti oblikovan identitet ni dovoljno iskustva u održavanju bliskih veza, često nisu sigurni kako uskladiti vlastite potrebe sa potrebama druge osobe. Ciljevi, očekivanja i potrebe dviju osoba u bliskom odnosu mogu se razlikovati zbog čega ponekad dolazi do sukoba. Problemi se ne uspijevaju uvijek riješiti na učinkovite načine pa iako su romantične veze izvor snažnih osjećaja te se opisuju kao brižljivost, privrženost i intimnost, nažalost ponekad mogu biti i izvor negativnih iskustava kao što su kontrola ponašanja, manipulacija, nasilje i seksualna viktimizacija (Lacković-Grgin, 2006). U adolescentnim vezama može doći do različitih oblika nasilja, od psihičkog, fizičkog pa sve do seksualnog. Nažalost, istraživanja u ovom području pokazuju kako je nasilje dosta raširena pojava u vezama mladih. Tako je prema istraživanju Centra za edukaciju, savjetovanje i istraživanje iz 2004.g., 60 % mladih doživjelo neki oblik nasilja u vezi, a njih 43 % koristilo je neki oblik nasilnog ponašanja. Kasnije istraživanje, iz 2007.g., potvrđuje prethodne nalaze te pokazuje kako je više od dvije trećine mladih doživjelo da se osoba s kojom su u vezi prema njima nasilno ponašala, a nešto manje od polovice izjavilo je da se u vezi barem jednom agresivno ponašalo prema partneru odnosno partnerici. (Ajduković i Ručević, 2009). Ako pogledamo neke rezultate istraživanja u drugim zemljama, možemo vidjeti kako je

također prisutna pojava nasilja u vezama. Tako npr. nacionalno istraživanje u Portugalu provedeno između 2001. i 2006.g. među mladima, pokazuje kako je 30,6 % ispitanika počinilo neki oblik nasilja nad partnerima, dok je 25,4 % njih izjavilo da su doživjeli neku vrstu nasilja od strane partnera u zadnjih godinu dana (Machado, Caridade i Martins, 2009). Prema podacima nacionalne ankete u SAD-u, koje nudi *Center for disease control*, 12 % mladih doživjelo je fizičko nasilje u vezi (O'Keefe, 2005). Istraživanje stavova o nasilju (Ajduković i Ručević, 2009) ukazuje na još jednu važnu činjenicu, a to je da mladi često imaju pogrešne stavove i uvjerenja o nasilju pa tako 25% mladića i 12% djevojaka ne smatra prisiljavanje na seksualne odnose nasilnim ponašanjem, dok 26% mladića i 13% djevojaka ne smatra pljuskanje nasilnim ponašanjem. Pronađene su razlike u čestini pojedinih oblika nasilja te su konzistentni nalazi kako je psihičko ili emocionalno nasilje (uvrede, prijetnje, poniženja) najrašireniji oblik nasilja, nakon kojeg slijedi fizičko, dok se najrjeđe javlja seksualno nasilje. U istraživanju Ajdukovića, Löw i Sušac (2011) čak 93,3 % mladih izjavljuje da su počinili neki oblik psihičkog nasilja, 46,9% mladih izjavljuje kako su tijekom posljednjih šest mjeseci u vezi počinili barem jedan oblik fizičkog, a 27,2 % neki oblik seksualnog nasilja. U istraživanju Tucker Halpern, Oslaka, Young, Martin i Kuppera (2001) od 32 % ispitanika koji su izjavili da su doživjeli neki oblik nasilja u vezi u zadnjih godinu dana veze, najveći dio njih navodi kako je to najčešće bilo psihičko nasilje. Također, nalazi pokazuju (Ajduković i sur., 2011; Machado i sur., 2009) kako postoje razlike u oblicima nasilja ovisno o rodu, pa tako djevojke češće čine psihičko i fizičko nasilje, a mladići seksualno nasilje. Noviji radovi koji su se bavili predikcijom nasilja u vezama (Vrandečić-Loje, 2013; Težak, 2013) daju konzistentne nalaze o tome kako je ženski rod prediktor počinjenog nasilja, dok je muški rod prediktor doživljenog nasilja. Prema istraživanju iz 2007.g., 7.5 % mladića i 11.5 % djevojaka prijetilo je partneru fizičkim nasiljem, a 4 % mladića i 8 % djevojaka bilo je fizički nasilno prema svojim partnericama odnosno partnerima (Ajduković i Ručević, 2009). Vrandečić-Loje (2013) u svom istraživanju dobila je nalaze kako je 12 % mladića i 29 % djevojaka prijetilo fizičkim nasiljem u vezi. No, kada se radi o fizičkom nasilju važno je napomenuti kako ponašanje djevojaka češće uključuje lakše fizičke napade, dok se kod mladića češće radi o težim oblicima fizičkog ozljeđivanja (Archer, 2000). Nasilje je kod odraslih parova najčešće jednosmjerno, s tim da su žene uglavnom žrtve, dok je u adolescentnim

vezama većinom uzajamno (Theriot, 2008). Postoje neki čimbenici koji su se pokazali rizičnima za doživljavanje i činjenje nasilja. To su karakteristike koje su povezane s povećanom vjerojatnošću doživljavanja ili iskazivanja takvog ponašanja (O'Keefe, 2005). Postoji veći broj rizičnih čimbenika za nasilje u vezama, a prema autoricama Ajduković i Ručević (2009) oni se mogu podijeliti u tri skupine: individualni čimbenici (nisko samopoštovanje, stereotipna uvjerenja o odnosima, pozitivni stavovi o nasilju kao načinu rješavanja nesuglasica), zatim interpersonalni čimbenici (slabe komunikacijske vještine, slabe vještine rješavanja sukoba pregovaranjem) te čimbenici rizika na nivou društva (medijske poruke o prihvatljivosti nasilja, pozitivan stav vršnjaka prema nasilju). Neki od čimbenika koji su se također pokazali rizičnima u istraživanjima u ovom području su vrsta škole i školski uspjeh. Tako autorice Schnurr i Lohman (2008) navode kako škola kao mikrosustav ima važnu ulogu u razvoju adolescenata. Ističu manjak istraživanja o tome kako školski čimbenici mogu utjecati na iskustva nasilja u vezama. U njihovom istraživanju pokazalo se kako su akademske poteškoće povezane s češćim počinjenjem nasilja u adolescentskim vezama. Što se tiče vrste škole, Machado i sur. (2010) su dobili rezultate kako učenici iz strukovnih škola čine i doživljavaju više nasilja u odnosu na one iz gimnazija i s fakulteta. U istraživanju Ajdukovića i sur. (2011) pokazalo se da je vrsta škole jedan od prediktora nasilja, iako vjerojatno djeluje preko školskog uspjeha budući da učenici strukovnih škola češće imaju niži školski uspjeh. Prevencija nasilja je vrlo važna jer nasilje može imati velike posljedice na mentalno i fizičko zdravlje osobe. Osim što može doći do fizičkih ozljeda, vrlo su uobičajene emocionalne posljedice kao što su osjećaji straha, nesigurnosti, povrijeđenosti, srama, gubitak samopoštovanja i depresivnost (Ajduković, Ručević, 2009). Doživljavanje nasilja često dovodi i do rizičnog spolnog ponašanja i ovisnosti, a također se obrasci ponašanja prenose iz jedne veze u drugu, što rezultira ponavljanjem nasilnog ponašanja.

Samopoštovanje

Samopoštovanje je vrlo važan aspekt slike o sebi te utječe na kognicije, emocije i ponašanje pa tako ima i važnu ulogu u izgradnji bliskih odnosa s drugim osobama. Pojam je u psihologiju uveo William James kao evaluativni aspekt samopoimanja, a definira ga kao odnos uspjeha ili postignuća i očekivanja (Vasta, Haith i Miller, 1998;

prema Slunjski, 2006). Coopersmith (1967) definira samopoštovanje kao samoevaluaciju kojom pojedinac odražava stav prihvatanja ili neprihvatanja sebe. Rosenberg (1979) pretpostavlja postojanje globalnog samopoštovanja te ga definira kao pozitivan ili negativan stav prema sebi, tj. sveukupno mišljenje ili osjećaji koje pojedinac ima prema sebi (prema Lacković-Grgin, 1994). Nalazi istraživanja u ovom području pokazuju kako najvažniji utjecaj na razvoj samopoštovanja imaju interakcije sa značajnim osobama u okolini, kao što su roditelji i vršnjaci (Burić, Macuka, Sorić i Vulić-Prtorić, 2008). Ljudi se razlikuju prema tome na čemu temelje svoje samopoštovanje, za neke su najvažnija iskustva u obitelji, dok ga drugi mogu temeljiti na akademskim postignućima, fizičkoj atraktivnosti, odobravanju od strane drugih i sl. Vohs i Finkel (2006) navode neke karakteristike osoba visokog i niskog samopoštovanja pa se tako visoko samopoštovanje veže uz pozitivnu samoevaluaciju, osjećaj socijalne prihvaćenosti i bolje socijalne vještine. Osobe niskog samopoštovanja osjećaju da nisu prihvaćene od drugih, zbog čega brzo reagiraju na najmanje znakove prihvaćenosti i lako pristaju na interakciju s bilo kime tko želi nekakvu vezu bez obzira na to koliko pozitivno ih vrednuje ta osoba. Kako bi nadoknadili nedostatke koje smatraju da imaju, oslanjanju se na evaluacije drugih da bi se osjećali vrijednima. Svoje samopoštovanje temelje na reakcijama i povratnim informacijama od drugih. Nisko samopoštovanje može također predstavljati manjak sposobnosti suočavanja sa stresom, zbog čega osoba može biti osjetljivija na stresne i prijetee događaje (Ramachandran, 1994). Pokazalo se kako visoko samopoštovanje ima povoljan utjecaj na mnoga područja, pa tako adolescenti višeg samopoštovanja koriste pozitivnije načine rješavanja problema i suočavanja sa stresom i postižu bolji akademski uspjeh (Anić i Brdar, 2007; Mussen, 1983). U nekoliko istraživanja u području samopoštovanja (Lebedina-Manzoni i Lotar, 2010; Burić i sur., 2008; Anderson, 2007; prema Boden, Fergusson, Horwood, 2007) dobiveni su rezultati kako je manja vjerojatnost da će osobe visokog samopoštovanja razviti delinkventna i antisocijalna ponašanja nego oni nižeg samopoštovanja, te da visoko samopoštovanje služi kao zaštitni čimbenik kada se radi o nasilju među partnerima. Suprotno tome, niže razine samopoštovanja povezane su s nizom nepovoljnih ishoda, kao što je lošiji školski uspjeh, zloupotreba droga, te s češćim počinjenjem nasilja kod muškaraca, a s češćom viktimizacijom kod žena (O'Keefe, 2005).

Delinkventno ponašanje

Termin delinkvencija odnosi se na kršenje važećih zakona nekog društva, a uključuje različite oblike ponašanja kršenja zakona od sitnih krađa, uništavanja imovine, pa sve do težih fizičkih napada, prijetnje oružjem, silovanja i sl. (Lacković-Grgin, 2006). Delinkvencija se najčešće mjeri samoiskazima, a ponekad se koriste službeni zapisi uhićenja i osuđenih. Nedostatak službenih podataka je što se odnose samo na one osobe koje su uhvaćene u činjenju delinkventnog ponašanja (Lerner i Steinberg, 2009). Postoji mnogo objašnjenja mladenačke delinkvencije kao što su biološke ili sociološke teorije, no budući da svako pojedinačno objašnjenje ne može dovoljno dobro objasniti delinkventno ponašanje, najčešće ih se ujedinjuje u zajedničku integriranu teoriju. Tako moderna znanstvena objašnjenja definiraju delinkventna ponašanja kao posljedicu interakcije raznih osobnih (socijalne vještine, akademsko postignuće), obiteljskih (odgojni postupci, kažnjavanje, bračni konflikti) i sociokulturalnih čimbenika (školsko iskustvo, vršnjačke interakcije) koji su se pokazali značajnima kod ovog ponašanja (Lacković Grgin, 2006). U adolescenciji ima znatno više delinkventnog ponašanja nego u djetinjstvu, a najveći porast težih delikata pojavljuje se u kasnoj adolescenciji. Najzastupljenija djela su blaži oblici antisocijalnog ponašanja grupirani u čimbenik devijantnosti (markiranje, pijanstvo na javnom mjestu i sl). Prema istraživanju Šakić, Franc i Mlačić (2002) 48.3 % adolescenata počinilo je bar jedan oblik vandalizma, dok je pojavnost vrlo ozbiljnih antisocijalnih ponašanja kao što su preprodaja jačih droga (LSD, kokain), spolni odnos s drugom osobom protiv njene volje oko 5 %. Što se tiče rodni razlika u delinkventnom ponašanju, prema statistikama iz mnogih država to ponašanje je mnogo češće kod mladića, a razlike su prisutne i u vrsti delikata, pa tako djevojke češće čine blaže prekršaje, dok mladići češće čine teže delikte (Lacković-Grgin, 2006). Šakić i sur. (2002) dobili su rezultate kako su za većinu antisocijalnih djela dječaci iskazali višu razinu počinjenja od djevojaka, dok je za blaže oblike odnos 1:1, no napominju kako je u posljednja dva desetljeća zabilježen trend sve većeg sudjelovanja ženskih osoba u svim oblicima socijalnih devijacija i antisocijalnih ponašanja, posebno u adolescentnoj dobi. Kako se pokazalo u većem broju istraživanja, pojava nasilja u vezi vrlo često je povezana s različitim delinkventnim i rizičnim ponašanjima pa je tako više nasilja u vezi povezano sa zloupotrebom droga i alkohola, antisocijalnim ponašanjem (krađe, provale) te nasilnim ponašanjem općenito (tučnjave,

korištenje oružja) (Roberts i Klein, 2003; Williams, Craig, Connolly, Pepler i Laporte, 2008; O'Keefe, 2005). Istraživači objašnjavaju kako češća uključenost u delinkventna ponašanja facilitira agresivno ponašanje te može biti izraz nedostatka kontrole impulsa (Brook, Brook, Rubenstone, Zhang i Saar, 2001). Druženje s delinkventnim vršnjacima je važan prediktor delinkvencije kod adolescenata jer se kroz takva ponašanja oblikuju stavovi da je ono prihvatljivo što dovodi do ponavljanja takvih obrazaca ponašanja (Williams i sur., 2008). Tu opet nalazimo neke rodne razlike, pa je kod muškog roda počinjenje i doživljavanje nasilja u vezi više povezano s antisocijalnim i nasilnim ponašanjem, dok je kod ženskog roda doživljavanje nasilja u vezi značajno više povezano s konzumacijom droga (Roberts, Klein, 2003). Rizična spolna ponašanja kao što su nekorištenje zaštite, često mijenjanje spolnih partnera povezano je s doživljavanjem nasilja kod oba roda (O'Keefe, 2005).

CILJ I PROBLEMI

Cilj: ispitati odnos samopoštovanja, delinkventnog ponašanja i nasilnog ponašanja u romantičnim vezama adolescenata.

Problemi istraživanja:

1. Ispitati povezanost samopoštovanja s počinjenjem i doživljavanjem nasilnog ponašanja u vezi.
2. Ispitati povezanost delinkventnog ponašanja s počinjenjem i doživljavanjem nasilnog ponašanja u vezi.
3. Ispitati postoje li razlike u počinjenju i doživljavanju nasilja u vezi među učenicima gimnazijskog i strukovnog usmjerenja.
4. Utvrditi relativni doprinos samopoštovanja, delinkventnog ponašanja, vrste srednjoškolskog usmjerenja, školskog uspjeha i trajanja veze u objašnjenju čestine činjenja i doživljavanja nasilja u vezi.

Hipoteze:

1. Postojat će statistički značajna negativna povezanost samopoštovanja s počinjenjem i doživljavanjem nasilja. Sudionici koji imaju niži rezultat na skali samopoštovanja iskazivat će više počinjenog i doživljenog nasilja u vezi.
2. Postojat će statistički značajna pozitivna povezanost delinkventnog ponašanja s počinjenjem i doživljavanjem nasilja. Sudionici koji čine više delinkventnih ponašanja iskazivat će više počinjenog i doživljenog nasilja u vezi.
3. Postojat će statistički značajna razlika u počinjenju i doživljavanju nasilja, s tim da će ga više iskazivati učenici strukovnog usmjerenja.
4. Očekuje se da će model koji uključuje navedene varijable u značajnom stupnju predviđati činjenje i doživljavanje nasilja u vezi, tako da će niži stupanj samopoštovanja, češća uključenost u delinkventna ponašanja, strukovno usmjerenje, lošiji školski uspjeh te dulje trajanje veze biti povezani s većom čestinom činjenja i doživljavanja nasilja.

METODOLOGIJA

Sudionici

Istraživanje je provedeno u prosincu 2012. i siječnju 2013. primjenom upitnika na učenicima četvrtih razreda srednjih škola na području grada Zagreba. Uzorak se sastoji od dvije škole strukovnog usmjerenja – 42,4 % (Hotelijersko-turistička škola, Tehnička škola Ruđera Boškovića) i tri gimnazijskog usmjerenja – 57,6 % (X. gimnazija „Ivan Supek“, Športska gimnazija, Gimnazija Tituša Brezovačkog). Uzorak je prigodan i dobiven je temeljem suradljivosti ravnatelja i stručnih suradnika u školama. Ukupan broj sudionika u istraživanju je 425, od čega je 224 mladića (52,7 %) te 201 djevojka (47,3 %). U daljnje analize koje se odnose na iskustva nasilja u vezi su, zbog nacrta istraživanja, uključeni samo oni sudionici koji su u zadnjih 6 mjeseci bili ili su još uvijek u ljubavnoj vezi (47,5 %). Kada su izostavljeni sudionici koji u posljednjih 6 mjeseci nisu bili u vezi, broj sudionika iznosi 202, od čega 91 mladića (45 %) i 111

djevojaka (55 %). Prosječna dob sudionika je 17,9 godina, a prosječno trajanje veze 11,7 mjeseci s rasponom od 3 dana do 6 godina.

Instrumenti

Primijenjen je upitnik koji se uz pitanja o demografskim karakteristikama sudionika (spol, dob, škola, status veze, trajanje veze u mjesecima, zaključne ocjene iz hrvatskog i matematike na kraju prošle školske godine) sastoji od:

1. Coopersmithove skale samopoštovanja,
2. Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih,
3. Upitnika počinjenih nasilnih ponašanja u vezi,
4. Upitnika doživljenih nasilnih ponašanja u vezi.

Coopersmithov upitnik samopoštovanja jedan je od najčešće korištenih u istraživanjima samopoštovanja djece i adolescenata. Danas se u istraživanjima najčešće koriste dvije forme ovog upitnika: forma A od 58 čestica podijeljenih u pet podljestvica i forma B od 25 čestica i bez podjele u podljestvice. Usporedbe rezultata dobivenih ovim dvjema formama upućuju na visoke korelacije i slične koeficijente unutrašnje pouzdanosti, pa se tako pouzdanosti duže i kraće verzije kreću u vrijednostima od 0.77 do 0.79 (Cronbach-alpha). Pouzdanosti test-retest koeficijenta stabilnosti su također zadovoljavajuće i kreću se oko 0,85 (Lacković-Grgin, 1994). U ovom istraživanju je korištena forma B upitnika koja se sastoji od 25 tvrdnji na koje sudionik odgovara pozitivno ili negativno (odnosi li se ta tvrdnja na njega/nju ili ne). Primjer pozitivno formulirane čestice: „Omiljen sam”. Primjer negativno formulirane čestice: „Često se sramim samog sebe”. Ukupni rezultat svakog sudionika je zbroj njegovih pozitivnih odgovora (pozitivni odgovori su ukoliko je dao odgovor «točno» na tvrdnje 2, 5, 7, 13, a odgovor «netočno» na sve ostale tvrdnje). Raspon rezultata na ovom upitniku je od 0 bodova do 25 bodova, pri čemu viši rezultat upućuje na više samopoštovanje (Lacković-Grgin, 1994; prema Majdak i Kamenov, 2011). Pouzdanost dobivena na ovom uzorku iznosi $\alpha=0.66$.

Upitnik samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (Ajduković, M., Ručević i Šincek, 2007) je konstruiran po uzoru na upitnik samoiskaza delinkventnog ponašanja (Ajduković, M., 1982). Upitnik je revidiran kako bi pružio podatke o čestini i težini delinkventnog ponašanja te je proširen pitanjima o rizičnim ponašanjima (konzumacija alkohola i droga, rizična spolna ponašanja) za koja se pokazalo da često prethode delinkventnom ponašanju. Također, uvedena je skala težine pojedinog ponašanja (od 1 do 9), kako bi se omogućilo razlikovanje počinitelja lakših od težih prekršajnih ili kaznenih djela. Upitnik se sastoji od 42 čestice. Sudionici odgovaraju tako da za svako pitanje označe koliko su se puta tijekom svog života ponašali na određeni način, koristeći skalu od 0 (nikad) do 5 (više od 5 puta). Faktorskom analizom dobiveno je sedam čimbenika kojima su sadržajno obuhvaćeni različiti aspekti rizičnog i delinkventnog ponašanja (Ajduković, Ručević i Šincek, 2009). Neki primjeri čestica su: „Koliko si puta u životu nasilno ušao u školu, trgovinu, tuđi stan da bi uzeo/la novac ili vrijedne stvari?“, „Koliko si puta u životu bio u školi pod utjecajem neke droge?“. Ukupni rezultat se određuje kao zbroj umnožaka čestina pojedinih ponašanja (nikad, 1-2 puta, 3-5 puta i više od 5 puta) i „indeksa“ težine (1-9) na svim česticama unutar pojedine podljestvice. Ukupni raspon rezultata na ovom upitniku kreće se od 0 do 663 boda, pri čemu veći rezultat pokazuje izraženije delinkventno ponašanje. Pouzdanost cijelog upitnika iznosi $\alpha=0.89$. Na ovom uzorku pouzdanost iznosi $\alpha=0.88$.

Upitnik počinjenih nasilnih ponašanja u vezi (Ajduković, Löw i Sušac, 2011) je konstruiran po uzoru na Skalu rješavanja sukoba (CTS-2; Straus, Hambey i Warren, 2003) uz promjenu i dodavanje novih čestica primjerenih dobi i vrsti odnosa adolescenata, te našoj kulturi i tipičnim oblicima nasilnih ponašanja mladih osoba. Sadrži 30 čestica i obuhvaća tri oblika nasilnog ponašanja: psihičko („Vrijeđao/la sam ili psovao/la djevojku/mladića“), fizičko („Ošamario/la sam djevojku/mladića“) i seksualno nasilje („Prijetio/la sam kako bih djevojku/mladića natjerao/la na seks“). Sudionici trebaju označiti koliko su se često u posljednjih 6 mjeseci ponašali prema svojoj djevojci odnosno svom mladiću na opisane načine, koristeći skalu od 0 (niti jednom) do 5 (vrlo često odnosno nekoliko puta tjedno). Ukupni rezultat formiran je kao zbroj odgovora na svim česticama te se kreće od 0 do 150, pri čemu viši rezultat upućuje na više odnosno češće počinjeno nasilje u vezi. Pouzdanost skale iznosi $\alpha=0.82$

i $\alpha=0.92$ (Ajduković, Löw i Sušac, 2009; 2010; 2011). Pouzdanost skale dobivena na našem uzorku iznosi $\alpha=0.92$

Upitnik doživljenih nasilnih ponašanja u vezi (Ajduković, Löw i Sušac, 2011) sadrži 30 čestica koje sadržajno odgovaraju onima iz Upitnika počinjenih nasilnih ponašanja, no odnose se na izjavu sudionika o tome koliko se često mladić/njegova djevojka ponašao/la na navedene način prema njemu/njoj u proteklih 6 mjeseci. Ukupni rezultat formiran je kao zbroj odgovora na svim česticama te se kreće od 0 do 150, pri čemu viši rezultat upućuje na više odnosno češće doživljeno nasilje u vezi. Pouzdanost ove skale iznosi $\alpha=0.91$ i $\alpha=0.92$ (Ajduković, Löw i Sušac, 2009; 2010; 2011). Na našem uzorku pouzdanost iznosi $\alpha=0.91$.

Postupak

Nakon dobivenog odobrenja i organizacije vremena provođenja, istraživanje je provedeno tijekom prosinca 2012. i siječnja 2013. Ispitivanje je provedeno grupno u razrednim odjelima. Prije početka ispunjavanja upitnika, istraživač se predstavio učenicima. Naglašeno je kako je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i u potpunosti anonimno. Učenike se zamolilo za iskrenost u odgovaranju te im je objašnjeno kako će se njihovi rezultati koristiti isključivo u istraživačke svrhe. Dobili su kratku uputu o načinu ispunjavanja upitnika, a također se i prije svakog mjernog instrumenta nalazila pisana uputa o tome što se od sudionika traži u dijelu koji slijedi. Napomenuto im je da ukoliko tijekom ispunjavanja budu imali kakvih nedoumica, mogu slobodno postaviti pitanja. Sudionici koji nisu imali iskustvo ljubavne veze u posljednjih 6 mjeseci su ispunjavali samo prvi dio upitnika (Coopersmithov upitnik samopoštovanja i Upitnik samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja). Bilo je nekoliko slučajeva nerazumijevanja upute što se tiče ispunjavanja upitnika o počinjenim i doživljenim nasilnim ponašanjima u posljednjih 6 mjeseci veze. Neki su učenici na pitanje o iskustvu veze u posljednjih 6 mjeseci odgovorili potvrdno, ali nisu ispunili upitnike koji se odnose na nasilna ponašanja. Moguće je da su shvatili uputu tako da ako je trajanje veze kraće od 6 mjeseci, ne trebaju ispuniti posljednji dio upitnika, iako je bilo naglašeno da trajanje veze može biti i kraće. Nekoliko učenika je na pitanje o iskustvu veze odgovorilo negativno, ali su svejedno ispunili zadnji dio upitnika, iako je u uputi rečeno drugačije. Moguće je da im je bilo neugodno ne riješiti taj dio upitnika jer bi to

značilo da nisu imali iskustvo veze u zadnjih 6 mjeseci. Takvi upitnici su izostavljeni iz obrade. Primjena upitnika u pojedinom razrednom odjelu trajala je oko 20 minuta.

REZULTATI

Obrada prikupljenih podataka provedena je pomoću računalnog statističkog programa SPSS za Windows verzija 17.0.

Iznošenje rezultata započinjemo prikazom deskriptivnih parametara za korištene varijable u tablici 1.

Tablica 1

Deskriptivni parametri varijabli korištenih u analizi

	N	Min.	Max.	M	SD.	K-S
Trajanje veze u mjesecima	202	0.10	72	11.67	11.17	2.28**
Uspjeh iz matematike	425	1	5	2.8	0.92	5.8**
Uspjeh iz hrvatskog	425	2	5	3.84	0.93	4.01**
Samopoštovanje	425	0	25	18.29	4.54	2.56**
Počinjeno nasilje	199	0	130	20.53	19.56	2.07**
Doživljeno nasilje	197	0	138	15.54	16.48	2.43**
Delinkventno i rizično ponašanje	413	1	321	65.23	56.07	2.77**

Legenda: Min = minimalna vrijednost; Max = maksimalna vrijednost; N = broj ispitanika; M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija; K-S = vrijednost Kolmogorov-Smirnovljevog testa; ** $p < .01$

Normalitet distribucije rezultata na ispitivanim varijablama testiran je Komolgorov-Smirnovljevim testom. Pokazalo se da rezultati dobiveni na skali počinjenog i

doživljenog nasilnog ponašanja, skali delinkventnog i rizičnog ponašanja te skali samopoštovanja značajno odstupaju od normalne distribucije. Distribucije rezultata na upitnicima nasilja i delinkventnog i rizičnog ponašanja pozitivno su asimetrične odnosno prevladavaju niže vrijednosti, dok je distribucija na skali samopoštovanja negativno asimetrična, odnosno prevladavaju više vrijednosti. Unatoč tome, odlučili smo se za parametrijske postupke prilikom daljnje obrade rezultata, obzirom da Petz (2004) navodi kako je opravdano koristiti parametrijsku statistiku ukoliko su dobivene distribucije pravilne (nisu bimodalnog ili U-oblika) te ukoliko očekujemo slično odstupanje populacije od normalne distribucije. S obzirom na to da su distribucije rezultata dobivene u ovom istraživanju pozitivno odnosno negativno asimetrične (nisu nepravilnog oblika) te očekujemo slična odstupanja u populaciji, odlučili smo koristiti parametrijsku statistiku. Kako bismo stekli bolji uvid i provjerili postoje li rodne razlike u obrascima ponašanja u vezi i čimbenicima koji bi mogli biti povezani s pojavom nasilja, proveli smo t-test za nezavisne uzorke te su rezultati analiza prikazani u tablici 2.

Tablica 2

Rezultati analiza rodni razlika na ispitivanim varijablama

	Mladići			Djevojke			t
	N	M	SD	N	M	SD	
Trajanje veze	91	8.17	7.74	111	14.54	12.68	-4.39**
Uspjeh iz matematike	224	2.66	0.85	201	2.96	0.97	-3.39**
Uspjeh iz hrvatskog	224	3.56	0.88	201	4.16	0.88	-7.08**
Samopoštovanje	224	18.7	4.38	201	17.84	4.67	1.94
Počinjeno nasilje	88	16.61	17.85	111	23.64	20.35	-2.56**
Doživljeno nasilje	87	16.53	16.18	110	14.77	16.75	0.75
Delinkventno i rizično ponašanje	218	80.42	63.63	195	48.23	39.97	6.22**

Legenda: N = broj ispitanika; M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija; t = vrijednost t-testa; ** $p < .01$

Mladići se razlikuju od djevojaka u nekoliko ispitivanih varijabli. Prosječno trajanje veze kraće je kod mladića nego kod djevojaka ($t(200) = -4.39$; $p < .01$), imaju niži prosječan uspjeh u matematici ($t(423) = -3.39$; $p < .01$) i hrvatskom ($t(423) = -7.08$; $p < .01$) te čine više delinkventnog ponašanja ($t(411) = 6.22$; $p < .01$), dok djevojke čine više nasilja u vezi nego mladići ($t(197) = -2.56$; $p < .01$). Na varijablama samopoštovanja te doživljenog nasilja u vezi nisu pronađene rodne razlike.

Kako bismo dobili odgovor na prvi i drugi postavljeni problem, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije koji su zajedno s korelacijama među ostalim varijablama prikazani u tablici 3.

Tablica 3

Statistička vrijednost i značajnost korelacija među svim ispitivanim varijablama

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Spol	-								
2. Srednjoškolsko usmjerenje	-.202**	-							
3. Trajanje veze	.284**	-.134	-						
4. Uspjeh iz matematike	.163**	-.168**	.101	-					
5. Uspjeh iz hrvatskog	.325**	-.318**	.291**	.363**	-				
6. Samopoštovanje	-.094	-.137**	-.013	.225**	.233**	-			
7. Delinkvencija	-.287**	.166**	-.143*	-.175**	-.250**	-.143**	-		
8. Počinjeno nasilje	.179*	.050	.345**	-.054	.064	-.243**	.365**	-	
9. Doživljeno nasilje	-.053	.099	.159*	-.009	.004	-.149*	.385**	.721**	-

Napomena: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Pokazalo se da postoji statistički značajna negativna povezanost samopoštovanja s počinjenim ($r(199) = -.243$; $p < 0.01$) i doživljenim ($r(197) = -.149$; $p < 0.05$) nasiljem u vezi, što je u skladu s prvom postavljenom hipotezom. Sudionici koji imaju viši rezultat na skali samopoštovanja iskazuju manje počinjenog i doživljenog nasilja u vezi od sudionika koji imaju niži rezultat na skali samopoštovanja. Dobivena je značajna pozitivna povezanost delinkventnog i rizičnog ponašanja s počinjenim ($r(198) = .365$;

$p < 0.01$) i doživljenim ($r(196) = .385$; $p < 0.01$) nasiljem u vezi, što potvrđuje drugu postavljenu hipotezu. Oni sudionici koji čine više delinkventnog i rizičnog ponašanja iskazuju više počinjenog i doživljenog nasilja u vezi od onih sudionika koji se rjeđe uključuju u takva ponašanja.

Kako bismo odgovorili na treći postavljeni problem izračunat je t-test za nezavisne uzorke. U tablici 4 prikazane su dobivene razlike među učenicima različitog srednjoškolskog usmjerenja na svim ispitivanim varijablama. Pokazalo se kako ne postoji statistički značajna razlika u počinjenju i doživljavanju nasilja u vezi između učenika gimnazijskog i strukovnog usmjerenja, što nije u skladu s postavljenom hipotezom.

Tablica 4

Rezultati analiza razlika među učenicima gimnazijskog i strukovnog usmjerenja na ispitivanim varijablama

	Gimnazije			Strukovne			t
	N	M	SD	N	M	SD	
Trajanje veze	110	13.04	11.96	92	10.03	9.97	1.92
Uspjeh iz matematike	245	2.93	0.96	180	2.62	0.83	3.5**
Uspjeh iz hrvatskog	245	4.1	0.93	180	3.5	0.82	6.89**
Samopoštovanje	245	18.82	4.49	180	17.57	4.5	2.84**
Počinjeno nasilje	109	19.64	19.61	90	21.6	19.54	-0.7
Doživljeno nasilje	108	14.07	17.52	89	17.34	15.03	-1.39
Delinkventno i rizično ponašanje	238	57.26	44.03	175	76.06	67.81	-3.41**

Legenda: N = broj ispitanika; M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija;

** $p < .01$

Učenici gimnazijskog i strukovnog usmjerenja razlikuju se u nekoliko ispitivanih varijabli. Učenici gimnazijskog usmjerenja imaju viši prosječan uspjeh iz matematike

($t(423) = 3.5$; $p < .01$) i hrvatskog ($t(423) = 6.89$; $p < .01$), te više samopoštovanje ($t(423) = 2.84$; $p < .01$) od učenika strukovnog usmjerenja, dok učenici strukovnog usmjerenja čine značajno više delinkventnog ponašanja ($t(423) = -3.41$; $p < .01$) od učenika gimnazijskog usmjerenja. Nisu dobivene razlike u prosječnom trajanju veze između učenika strukovnih škola i gimnazija.

Kako bismo dobili odgovor na četvrti postavljeni problem, provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize kojima smo provjerili u kojem stupnju odabrane prediktorske varijable predviđaju kriterijsku varijablu počinjenog odnosno doživljenog nasilnog ponašanja u vezi. Hijerarhijska regresijska analiza je vrsta statističkog postupka kod kojeg prediktori ulaze u analizu po posebnom redoslijedu koji je određen ciljem i logikom istraživanja (Hoyt, Leierer i Millington, 2006; prema Vlahek, 2008). Za razliku od kompletene regresijske analize gdje se svi prediktori uključuju u jednom koraku bez obzira na njihov doprinos predikciji, kod ove vrste analize koeficijent multiple determinacije određuje se poslije svakog dodavanja grupe prediktora te pruža mogućnost određivanja njihovog jedinstvenog doprinosa objašnjenju ukupne varijance kriterija. Budući da različiti prediktori imaju različitu jačinu povezanosti s kriterijem i samim time pretpostavka je da će imati različit doprinos objašnjenju varijance kriterija odlučili smo se za korištenje hijerarhijske regresijske analize u ovom istraživanju. U prvom koraku uvedene su varijable spola, uspjeha iz matematike i hrvatskog, srednjoškolskog usmjerenja i trajanja veze. U drugom koraku uvedena je varijabla samopoštovanja, u trećem koraku varijabla delinkventnog ponašanja i konačno varijabla doživljenog nasilja za predikciju počinjenog i obratno. Rezultati analiza nalaze se u tablicama br. 5 i 6.

Za regresijsku analizu najbolje je odabrati one prediktore koji imaju visoke korelacije s kriterijem, a ne koreliraju međusobno. Odabrani prediktori djelomično zadovoljavaju te uvjete, međutim koristili smo i one prediktore za koje se u prethodnim istraživanjima pokazalo da imaju doprinos kod predikcije pojave nasilja. Kako bismo objasnili teorijsku logiku uvrštavanja prediktora u pojedinim koracima regresijske analize nadovezujemo se na model autorica Ajduković i Ručević (2009), detaljnije opisan u uvodnom dijelu, koje dijele rizične čimbenike za pojavu nasilja na individualne, interpersonalne i one na nivou društva. Varijable uvedene u prvom koraku (spol, školski

uspjeh, vrsta škole i trajanje veze) osnovna su obilježja ispitanika u ovom kontekstu. U drugom koraku uvedena je varijabla samopoštovanja koja je kao odraz vrednovanja samog sebe jedna od karakteristika pojedinca na individualnoj razini prema autoricama Ajduković i Ručević (2009). Varijabla delinkventnog ponašanja uvedena u trećem koraku može se svrstati pod interpersonalne karakteristike prema Ajduković i Ručević (2009) budući da se takva ponašanja u najvećoj mjeri oblikuju kroz socijalizacijske utjecaje kao što su vršnjačke interakcije, roditeljski odgoj i sl. U zadnjem koraku uvedena je varijabla počinjenog odnosno doživljenog nasilja kao odraz osobnih iskustava i naučenih obrazaca ponašanja u ljubavnoj vezi. Dakle, u ovom modelu predikcije nastojali smo uključiti prediktore koji obuhvaćaju čimbenike rizika na različitim razinama.

Tablica 5

Rezultati regresijske analize predviđanja počinjenog nasilja

	Beta	t	Sažetak modela
MODEL 1			
Spol	.123	1.682	Korigirani $R^2=0.138$
Srednjoškolsko usmjerenje	.084	1.208	$F(5, 190)=7.250^{**}$
Uspjeh iz matematike	-.044	-0.599	
Uspjeh iz hrvatskog	-.024	-0.293	
Trajanje veze	.359 ^{**}	5.095	
MODEL 2			
Spol	.079	1.091	Korigirani $R^2=0.179$
Srednjoškolsko usmjerenje	.086	1.262	$F(6,189)=8.079^{**}$
Uspjeh iz matematike	-.008	-0.113	$\Delta R^2=0.044$
Uspjeh iz hrvatskog	.030	0.378	$F_{\Delta R^2}(1,189)=10.428^{**}$
Trajanje veze	.344 ^{**}	4.993	
Samopoštovanje	-.223 ^{**}	-3.229	
MODEL 3			
Spol	.251 ^{**}	3.662	Korigirani $R^2=0.356$
Srednjoškolsko usmjerenje	.011	0.187	$F(7,188)=16.410^{**}$
Uspjeh iz matematike	-.031	-0.491	$\Delta R^2=0.175$
Uspjeh iz hrvatskog	.030	0.421	$F_{\Delta R^2}(1,188)=53.046^{**}$
Trajanje veze	.350 ^{**}	5.739	
Samopoštovanje	-.130	-2.080	
Delinkvencija	.467 ^{**}	7.283	
MODEL 4			
Spol	.230 ^{**}	4.558	Korigirani $R^2=0.651$
Srednjoškolsko usmjerenje	-.011	-0.236	$F(8,187)=46.405^{**}$
Uspjeh iz matematike	-.030	-0.643	$\Delta R^2=0.286$
Uspjeh iz hrvatskog	.007	0.128	$F_{\Delta R^2}(1,187)=159.516^{**}$
Trajanje veze	.234 ^{**}	5.101	
Samopoštovanje	-.078	-1.683	
Delinkvencija	.224 ^{**}	4.386	
Doživljeno nasilje	.599 ^{**}	12.630	

Napomena. * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; Spol: 1 - mladići, 2 – djevojke

Legenda: Beta = vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; t = vrijednost t -testa; korigirani R^2 = korigirani ukupni doprinos objašnjenjima; F = vrijednost ukupnog F -omjera; ΔR^2 = doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenjima; $F_{\Delta R^2}$ = vrijednost F -omjera za dodanu grupu prediktora

Tablica 6

Rezultati regresijske analize predviđanja doživljenog nasilja

	Beta	t	Sažetak modela
MODEL 1			
Spol	-.082	-1.047	Korigirani $R^2=0.021$
Srednjoškolsko usmjerenje	.100	1.350	$F(5,190)=1,852$
Uspjeh iz matematike	-.008	-0.108	
Uspjeh iz hrvatskog	-.002	-0.018	
Trajanje veze	.200**	2.661	
MODEL 2			
Spol	-.115	-1.461	Korigirani $R^2=0.042$
Srednjoškolsko usmjerenje	.101	1.382	$F(6,189)=2.422$
Uspjeh iz matematike	.018	0.236	$\Delta R^2=0.025$
Uspjeh iz hrvatskog	.039	0.451	$F_{\Delta R^2}(1,189)=5.078$
Trajanje veze	.189*	2.533	
Samopoštovanje	-.168*	-2.253	
MODEL 3			
Spol	.035	0.447	Korigirani $R^2=0.174$
Srednjoškolsko usmjerenje	.037	0.532	$F(7,188)=6,877**$
Uspjeh iz matematike	-.002	-0.025	$\Delta R^2=0.132$
Uspjeh iz hrvatskog	.039	0.482	$F_{\Delta R^2}(1,188)=31.277**$
Trajanje veze	.194**	2.806	
Samopoštovanje	-.087	-1.232	
Delinkventno ponašanje	.407**	5.593	
MODEL 4			
Spol	-.158**	-2.673	Korigirani $R^2=0.552$
Srednjoškolsko usmjerenje	.028	0.550	$F(8,187)=31.031**$
Uspjeh iz matematike	.022	0.418	$\Delta R^2=0.366$
Uspjeh iz hrvatskog	.016	0.266	$F_{\Delta R^2}(1,187)=159.516**$
Trajanje veze	-.075	-1.362	
Samopoštovanje	.013	0.241	
Delinkventno ponašanje	.047	0.781	
Počinjeno nasilje	.768**	12.630	

Napomena. * $p<0.05$; ** $p<0.01$; Spol: 1 - mladići, 2 – djevojke

Legenda: Beta = vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; t = vrijednost t -testa; korigirani R^2 = korigirani ukupni doprinos objašnjenjima; F = vrijednost ukupnog F -omjera; ΔR^2 = doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenjima; $F_{\Delta R^2}$ = vrijednost F -omjera za dodanu grupu prediktora

Završnim modelom predviđanja počinjenog nasilja prema korigiranoj procjeni proporcije varijance objašnjeno je 65.1 % ukupne varijance. U prvom koraku regresijske analize, varijabla trajanja veze pokazala se značajnim prediktorom te je objašnjena varijanca iznosila 13.8 %. Sudionici koji su u vezama koje duže traju iskazuju više počinjenog nasilja nego oni sudionici koji su u vezama kraćeg trajanja. U drugom koraku, uvođenjem varijable samopoštovanja, objašnjena varijanca povećala se za 4.4 %. Sudionici nižeg samopoštovanja iskazuju više počinjenog nasilja od onih sa višim samopoštovanjem. U trećem koraku uvođenjem varijable delinkventnog ponašanja količina objašnjene varijance značajno se povećala za 17.5 %. Sudionici koji čine više delinkventnog ponašanja iskazuju više počinjenog nasilja. U ovom koraku varijabla samopoštovanja gubi na svojoj značajnosti u objašnjavanju varijance kriterija, dok varijabla spola postaje značajna. U zadnjem koraku, uvođenjem varijable doživljenog nasilja količina objašnjene varijance dodatno se povećava za 28.6 %. Oni sudionici koji češće doživljavaju nasilje u vezi iskazuju i više počinjenog nasilja. Zaključno, čestinu počinjenog nasilja predviđaju ženski rod, dulje trajanje veze, više delinkventnog ponašanja te češće doživljavanje nasilja.

Završnim modelom predviđanja doživljenog nasilja prema korigiranoj procjeni proporcije varijance objašnjeno je 55.2 % ukupne varijance. U prvom koraku regresijske analize trajanje veze se pokazalo značajnim prediktorom, a ukupna objašnjena varijanca iznosi 2.1 %. Oni sudionici koji su u duljim vezama iskazuju više doživljenog nasilja. U drugom koraku uvođenjem varijable samopoštovanja, koja se pokazala značajnom, objašnjeno je dodatnih 2.5 % varijance. Sudionici nižeg samopoštovanja iskazuju više doživljenog nasilja u vezi od onih višeg samopoštovanja. U trećem koraku uvođenjem varijable delinkventnog ponašanja objašnjeno je dodatnih 13.2 % varijance. Oni sudionici koji čine više delinkventnog ponašanja češće doživljavaju nasilje u vezi. U ovom koraku varijabla samopoštovanja gubi na značajnosti, a varijabla spola dobiva na značajnosti. U zadnjem koraku uvedena je varijabla počinjenog nasilja te se količina objašnjene varijance značajno povećala za 36.6 %. U zadnjem koraku varijable trajanja veze i delinkventnog ponašanja gube na značajnosti. Zaključno, doživljavanje nasilja predviđa muški rod te čestina počinjenog nasilja.

RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos samopoštovanja i delinkventnog ponašanja sa počinjenjem i doživljavanjem nasilja u vezama.

Za početak ćemo se osvrnuti na deskriptivne podatke i distribucije rezultata. Na skali samopoštovanja, distribucija rezultata je negativno asimetrična, prevladavaju nešto više vrijednosti, odnosno nalaze se iznad polovice raspona mogućih rezultata. Erol i Orth (2011) navode kako samopoštovanje raste tijekom adolescencije i rane odrasle dobi, s tim da je rast samopoštovanja izraženiji u adolescenciji nego u ranoj odrasloj dobi, tako da ovakvi rezultati nisu neočekivani. Dobivene distribucije rezultata na skalama počinjenog i doživljenog nasilja su slične, obje su pozitivno asimetrične, odnosno rezultati se nalaze u donjem dijelu raspona mogućih rezultata. Takvi rezultati u skladu su s nalazima nedavnih istraživanja u ovom području u kojima su se koristili ovi instrumenti (Ajduković i sur., 2011; Detelić, 2011; Težak, 2013). Na upitniku delinkventnog ponašanja dobivamo pozitivno asimetričnu distribuciju, prevladavaju niže vrijednosti, ali uz velik varijabilitet odgovora. U istraživanju koje su provele autorice navednog upitnika (Ajduković, Ručević i Šincek, 2009) dobivene su slične prosječne vrijednosti i varijabilitet. Prosječno trajanje veze sudionika ovog istraživanja ne razlikuje se mnogo od nalaza drugih istraživanja koja su se bavila nasiljem u vezama mladih.

U ovom istraživanju, 44 % mladih izjavilo je kako je barem jednom počinilo neki oblik nasilja u vezi, dok je njih 40.5 % barem jednom doživjelo neki oblik nasilja. Što se tiče rodni razlika, pokazalo se da djevojke čine statistički značajno više nasilja u vezi nego mladići. Na temelju dosadašnjih istraživanja provedenih u Hrvatskoj, ali i u drugim državama, bilo je za očekivati takve nalaze budući da su prilično konzistentni oko toga da su djevojke te koje češće čine nasilje u vezi (Ajduković i sur., 2011; Machado i sur., 2009; Ajduković i Ručević, 2009), dok su mladići češće žrtve nasilja. U ovom istraživanju nismo dobili rezultate koji ukazuju na češće doživljavanje nasilja kod muškog roda kada se ono promatra na ukupnoj razini. Međutim, kada se podaci analiziraju na razini različitih vrsta nasilja, dobivaju se rezultati kako mladići češće doživljavaju fizičko nasilje nego djevojke ($t(195) = 2.34; p < .05$), a u prilog tome ide i podatak da djevojke češće čine fizičko nasilje nego mladići ($t(197) = -3.12; p < .01$). Što

se tiče psihičkog i seksualnog nasilja mladići i djevojke u ovom istraživanju ga čine i doživljavaju u podjednakoj mjeri. Ovakvi rezultati su pomalo neočekivani, budući da se u većem broju istraživanja pokazalo kako mladići češće čine, a djevojke doživljavaju seksualno nasilje, dok je kod psihičkog nasilja obrnuta situacija. Takvi nalazi mogu ukazivati na promjene u obrascima ponašanja jer se djevojke i mladići u sve manjoj mjeri odgajaju na tradicionalan način, te rodne uloge nisu toliko podijeljene na tipično muške ili ženske. Djevojke sve više potiče na asertivnost i jednakost u muško-ženskim odnosima pa je moguće da je to dovelo do agresivnijeg ponašanja djevojaka u vezama. Također, kada govorimo o psihičkom nasilju, mladi često takva ponašanja ne prepoznaju kao nasilno ponašanje, već se ponekad smatraju čak i izrazom ljubavi (npr. ljubomora).

Kada se radi o delinkventnom ponašanju, pokazalo se da se mladići češće tako ponašaju. Takva razlika je očekivana budući da većina podataka pokazuje kako je delinkvencija mnogo češća kod mladića nego kod djevojaka. Iako neki autori navode kako je među spolovima odnos počinjenja blažih oblika delinkventnog ponašanja 1:1, kada se radi o težim oblicima češće ga čine mladići (Lacković-Grgin, 2006; Šakić i sur., 2002). Budući da se ovim upitnikom ispituju svi oblici delinkventnog ponašanja, od lakših do težih, mladići ipak pokazuju višu razinu delinkvencije nego djevojke.

Prvi problem u ovom istraživanju bio je ispitati povezanost samopoštovanja sa počinjenjem i doživljavanjem nasilja u vezi. Dobivena je statistički značajna negativna korelacija. Ona je za doživljeno nasilje dosta niska ($r(197) = -.149; p < 0.05$), a za počinjeno nasilje nešto viša ($r(199) = -.243; p < 0.01$) čime je potvrđena prva hipoteza, odnosno pokazalo se da oni sudionici koji imaju niže samopoštovanje iskazuju više počinjenog i doživljenog nasilja. To je u skladu s brojnim nalazima istraživanja u području samopoštovanja (Lebedina-Manzoni, Lotar, 2010; Burić i sur., 2008; Anderson prema Boden, Fergusson, 2007) prema kojima visoko samopoštovanje služi kao zaštitni čimbenik kada se radi o nasilju među partnerima. Suprotno tome, niže razine samopoštovanja povezane su s nizom nepovoljnih ishoda, kao što su depresija, rizična ponašanja pa tako i sa iskustvom nasilja u vezi. Također, autorice Ajduković i Ručević (2009) navode nisko samopoštovanje kao jedan od rizičnih čimbenika za nasilje u vezama na razini individualnih čimbenika.

Pod vidom drugog problema, dobivena je statistički značajna pozitivna korelacija delinkventnog i rizičnog ponašanja s počinjenim ($r(198) = .365; p < 0.01$) i doživljenim ($r(196) = .385; p < 0.01$) nasiljem, čime je potvrđena hipoteza da oni sudionici koji čine više delinkventnih ponašanja iskazuju više počinjenog i doživljenog nasilja. Hipoteza je postavljena na temelju nalaza mnogih istraživanja o povezanosti ovih dvaju ponašanja. Više nasilja u vezi povezano je različitim vrstama delinkventnog i rizičnog ponašanja, npr. sa zloupotrebom droga i alkohola, antisocijalnim ponašanjem kao što su krađe i provale te nasilnim ponašanjem općenito (tučnjave, korištenje oružja) (Roberts, 2003; Williams i sur., 2008; O'Keefe, 2005). Brook i sur. (2001) to objašnjavaju tako što delinkventna ponašanja mogu predstavljati nedostatak kontrole impulsa te facilitiraju agresivno ponašanje. Kroz takva ponašanja oblikuju se stavovi da je to ponašanje prihvatljivo i na taj način osobe koje se češće delinkventno ponašaju postaju sklonije agresivnijem načinu reagiranja u raznim socijalnim situacijama, što dovodi i do ponavljanja takvih obrazaca ponašanja u daljnjim vezama (Williams i sur., 2008). Rizična spolna ponašanja kao što su nekorištenje zaštite, često mijenjanje spolnih partnera su se također pokazala povezanim s doživljavanjem nasilja kod oba spola (O'Keefe, 2005).

Treći problem bio je ispitati postojanje razlika u iskustvima nasilja između učenika gimnazija i strukovnih škola. Nije potvrđena hipoteza da će učenici strukovnih škola iskazivati više počinjenog i doživljenog nasilja. Možemo također iz tablice 3 vidjeti da ne postoji statistički značajna korelacija vrste škole i nasilja u vezi. Ova hipoteza postavljena je na temelju nekih istraživanja koja su pokazala kako je vrsta škole povezana s iskustvom nasilja u vezama. U istraživanju koje su proveli Machado i sur. (2010) pronađeno je da su učenici strukovnih škola, u usporedbi s učenicima gimnazija i studentima, češće bili počinitelji fizičkog nasilja, a ujedno su najčešće i doživljavali fizičko nasilje. Ajduković i sur. (2011) su također dobili rezultate da je vrsta škole značajan prediktor počinjenog i doživljenog nasilja, odnosno da su ga u oba slučaja više iskazivali učenici strukovnih škola. Međutim, njihovo istraživanje je pokazalo kako postoji medijatorski efekt školskog uspjeha u odnosu vrste škole i čestine počinjenog nasilja. Takav nalaz pokazuje nam da učenici iz strukovnih škola zbog nižeg školskog uspjeha čine više nasilja. To govori o tome da su rizična skupina učenici slabijeg uspjeha, bez obzira pohađaju li strukovnu školu ili gimnaziju. Autori navode kako

slabiji uspjeh vjerojatno djeluje na činjenje nasilja preko nekih drugih varijabli kao što je slabije prepoznavanje nasilnih ponašanja i sl. Slabiji školski uspjeh često se navodi kao rizični čimbenik za različite nepovoljne ishode, pa tako i Schnurr i Lohman (2008) navode da su oni učenici s više akademskih poteškoća u većoj mjeri činili nasilje u vezi. Budući da je u poduzorku gimnazijalaca veći postotak djevojaka (62.7 %), a kako se pokazalo da djevojke više čine nasilje što bi moglo utjecati na viši prosječni rezultat kod gimnazije, provjerili smo postojanje interakcije spola i vrste škole za varijable počinjenog i doživljenog nasilja, međutim one se nisu pokazale statistički značajnima. U posljednje vrijeme tema nasilja je prilično aktualna jer je prepoznato kao važan društveni problem. Sve više se radi na osvješćivanju i prevenciji pa se učenici u školama sve češće uključuju u radionice o sprečavanju i prepoznavanju nasilja. Nakon prikupljanja podataka, dobiven je podatak o tome da su učenici iz dva razredna odjeljenja jedne od strukovnih škola koje su sudjelovale u ovom istraživanju pohađali radionice o prevenciji nasilja. Pohađanje radionica moglo je utjecati na smanjenje pojave nasilja u vezama, jer su naučili koja su obilježja kvalitetne veze, kako prepoznati nasilna ponašanja, kako se zauzeti za svoja prava i sl. Budući da naknadno nije bilo moguće detektirati takve učenike, provedeno je testiranje razlika između učenika iz te škole sa njihovim sličnim vršnjacima iz druge strukovne škole. Međutim, ispitivanjem razlika na varijablama počinjenog i doživljenog nasilja između učenika dviju strukovnih škola koje su sudjelovale u istraživanju, a koje se ne razlikuju ni na jednoj od ostalih varijabli, pokazalo se kako ne postoje statistički značajne razlike. Zbog navedenog, potreban je oprez pri tumačenju dobivenih rezultata.

Pod vidom četvrtog problema bavili smo se predikcijom počinjenog i doživljenog nasilja. Ispitivanja predikcije nasilnog ponašanja samo su djelomično potvrdila hipoteze. U skladu s očekivanjima, prediktivnim modelom počinjenja nasilja pokazalo se da adolescenti koji su doživjeli nasilje u vezi, dulje vrijeme su u vezi, čine više delinkventnog ponašanja i ženskog su roda, češće čine nasilje. Ako pogledamo korelacije tih istih varijabli s počinjenim nasiljem (tablica 3), te ih usporedimo s ovim rezultatima, onda oni ne iznenađuju. Trajanje veze se pokazalo značajnim prediktorom, što je bilo i za očekivati jer se samim protokom vremena povećava vjerojatnost nasilnog ponašanja budući da se osobe mogu naći u većem broju situacija u kojima mogu reagirati na takav način. Varijable samopoštovanja, srednjoškolskog usmjerenja i

školskog uspjeha, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale kao značajni prediktori. Prediktivnim modelom doživljenog nasilja pokazalo se da su sklonije biti žrtve nasilja osobe muškog roda koje češće čine nasilje u vezi. Ovakvi rezultati u skladu su s istraživanjem Ajdukovića i sur. (2011) u kojem su se ženski rod i doživljeno nasilje također pokazali značajnim prediktorima počinjenog nasilja, a muški rod značajnim prediktorom doživljenog nasilja. S obzirom na to da kod predikcije doživljenog nasilja varijabla spola dobiva na značajnosti tek u zadnjem koraku, pretpostavljamo da ima supresorski efekt, budući da ne korelira s kriterijem, a ima značajne korelacije s drugim prediktorima kao što su delinkventno ponašanje i počinjeno nasilje, zbog čega je korisna u objašnjavanju varijance kriterija. Varijable uspjeha iz hrvatskog i matematike, srednjoškolskog usmjerenja, trajanja veze, samopoštovanja i delinkventnog ponašanja nisu se pokazale kao značajni prediktori. U oba modela najveći dio varijance objašnjava prediktor počinjenog odnosno doživljenog nasilja, te se uvođenjem tih varijabli postotak objašnjene varijance značajno povećava. Ajduković i sur. (2011) navode kako su takvi rezultati u skladu i s ranijim istraživanjima (Bookwala i sur., 1992; O'Keefe, 1997) te ističu kako takav nalaz govori o važnosti zatvorenog kruga „žrtva-počinitelj-žrtva“ u nasilnim partnerskim odnosima. Odabranim modelom prediktora objasnili smo 65.1 % varijance počinjenog nasilja i 55.2 % varijance doživljenog nasilja. Dobiveni rezultati sukladni su onima koje je dobila Težak (2013) u svom diplomskom radu, gdje su se ženski rod, trajanje veze i doživljeno nasilje također pokazali kao značajni prediktori počinjenja nasilja, dok su muški rod i počinjeno nasilje značajni prediktori doživljenog nasilja. Budući da nismo objasnili cijelu varijancu, očito je da postoje još neki čimbenici povezani s nasiljem u vezi koji nisu obuhvaćeni ovim istraživanjem kao što su npr. pogrešna uvjerenja o kvalitetnoj vezi, usvojenost rodne uloge, nepoznavanje svojih i tuđih prava u vezi, pretjerana ljubomora i sl., koje neki autori navode kao rizične čimbenike (Ajduković i Ručević, 2009; Detelić, 2011).

OGRANIČENJA I IMPLIKACIJE

U ovom istraživanju postoji nekoliko metodoloških nedostataka koji bi mogli utjecati na rezultate.

Uzorak je prigodan budući da je odabran na temelju suradljivosti ravnatelja i stručnih suradnika u školama. S obzirom na nacrt istraživanja, nije bilo moguće doći do dovoljno

velikog broja sudionika na drugačiji način. Budući da su svi sudionici učenici 4. razreda srednje škole, izjednačeni su po dobi, što ograničava generalizaciju dobivenih podataka na druge dobne skupine te je potreban oprez pri zaključivanju. Za istraživanje su nam bili potrebni sudionici koji su u zadnjih 6 mjeseci bili ili su još uvijek u vezi zbog čega smo izabrali učenike četvrtih razreda jer je vjerojatnije da imaju iskustvo ljubavne veze nego mladi učenici. Na dobivene rezultate mogli su utjecati uvjeti u kojima su prikupljeni podaci. Svi učenici rješavali su upitnike u grupnom okruženju u razredu, što je rezultiralo međusobnom komunikacijom među učenicima i komentiranjem pitanja i odgovora na njih. Unatoč upozorenjima ispitivača, to se nije moglo u potpunosti smanjiti pa je moguće da su učenici međusobno utjecali jedni na druge. Također treba uzeti u obzir da se radi o samoiskazima, zbog čega ne možemo biti potpuno sigurni da svi učenici imaju dovoljno dobar uvid u svoja ponašanja i da ih mogu objektivno prepoznati. Unatoč tome što im je zajamčena anonimnost, moguće je da sudionici nisu bili potpuno iskreni u odgovaranju, možda zbog straha da će ipak netko vidjeti njihove odgovore, pogotovo na nekim osjetljivim pitanjima, koja se odnose na neka ozbiljnija delinkventna ili rizična ponašanja (npr. uzimanje težih droga, preprodaja droga i sl.) ili počinjeno nasilje u vezi.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako postoje određeni čimbenici na individualnoj i interpersonalnoj razini koji su povezani s češćim iskustvima nasilja u vezama. Takvi podaci upućuju na važnost utvrđivanja čimbenika koji mogu biti u podlozi nasilnih ponašanja u ljubavnim vezama kako bi se prilikom razvijanja preventivnih programa moglo primijeniti stečene spoznaje, tako da programi budu usmjereni upravo na mijenjanje tih rizičnih čimbenika te samim time smanje učestalost nasilja. Također, pri provođenju takvih programa važno je voditi računa o rodnim razlikama, budući da se pokazalo kako mladići i djevojke imaju nešto drugačije obrasce ponašanja u bliskim vezama zbog čega je potrebno usmjeriti edukaciju prema onim područjima u kojima imaju slabije razvijene vještine.

ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos samopoštovanja i delinkventnog ponašanja s počinjenjem i doživljavanjem nasilja u vezama na uzorku učenika četvrtih razreda srednjih škola. Dobiveni rezultati podržavaju hipotezu o negativnoj povezanosti samopoštovanja s počinjenim i doživljenim nasiljem u vezi. Učenici nižeg samopoštovanja iskazuju više počinjenog i doživljenog nasilja u vezi. Također, potvrđena je hipoteza o pozitivnoj povezanosti delinkventnog ponašanja s počinjenim i doživljenim nasiljem u vezi. Učenici koji čine više delinkventnog ponašanja iskazuju više počinjenog i doživljenog nasilja. U ovom istraživanju nije pronađena razlika u čestini počinjenja i doživljavanja nasilja između učenika gimnazijskog i strukovnog usmjerenja. Modelom predikcije počinjenog nasilja u vezi pokazalo se da su značajni prediktori ženski rod, dulje trajanje veze, više delinkventnog ponašanja i češće doživljavanje nasilja. Kod predikcije doživljenog nasilja u vezi kao značajni prediktori pokazali su se muški rod i češće nasilno ponašanje u vezi.

LITERATURA:

Ajduković, D., Löw, A. i Sušac, N. (2011). Rodne razlike i predviđanje nasilja u mladenačkim vezama. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3), 527-553.

Ajduković, D., Löw, A. i Sušac, N. (2011). Upitnik doživljenih nasilnih ponašanja u vezi. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

Ajduković, D., Löw, A. i Sušac, N. (2011). Upitnik počinjenih nasilnih ponašanja u vezi. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

Ajduković, M. i Ručević, S. (2009). Nasilje u vezama mladih. *Medicus*, 18 (2), 217-225.

Ajduković, M., Ručević, S. i Šincek, D. (2009). Razvoj upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17 (1), 1-96.

Anić, P. i Brdar, I. (2007). Obrasci suočavanja s neuspjehom u školi, konzumacija lakih droga i aktivnosti u slobodnom vremenu srednjoškolaca. *Psihologijske teme* 16 (1), 99-120.

Archer, J. (2000). Sex differences in aggression between heterosexual partners: A metaanalytic review. *Psychological Bulletin*, 126 (5), 651-680.

- Boden, J. M., Fergusson, D. M. i Horwood, L. J. (2007). Self-esteem and violence: testing links between adolescent self-esteem and later hostility and violent behavior. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 42, 881–891.
- Brook, D. W., Brook, J. S., Rubenstone, E., Zhang, C. i Saar, N. S. (2001). Developmental Associations Between Externalizing Behaviors, Peer Delinquency, Drug Use, Perceived Neighborhood Crime and Violent Behavior in Urban Communities. *Aggressive behavior*, 37, 349–361.
- Burić, I., Macuka, I., Sorić, I. i Vulić-Prtorić, A. (2008). Samopoštovanje u ranoj adolescenciji: važnost uloge roditeljskog ponašanja i školskoga dostignuća. *Društvena istraživanja Zagreb*, 4-5 (96-97), 887-906.
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. San Francisco: W.H.Freeman and company.
- Detelić, M. (2011). *Nasilje u adolescentskim romantičnim vezama: uloga pogrešnih uvjerenja, prepoznavanja nasilnog ponašanja u vezi i rodnih uloga*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Erol, R.Y. i Orth, U. (2011). Self-esteem development from age 14 to 30 years: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 607–619.
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lebedina-Manzoni, M. i Lotar, M. (2011). Percepcija sebe kod adolescenata u Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19 (1), 1-130.
- Lerner, R. M. i Steinberg, L. (2009). *Handbook of adolescent psychology*. Hoboken, NJ: John Wiley&Sons.
- Machado, C., Caridade, S. i Martins, C. (2010). Violence in Juvenile Dating Relationships Self-Reported Prevalence and Attitudes in a Portuguese Sample. *Journal of family violence*, 25, 43-52.
- Majdak, M. i Kamenov, Ž. (2011). Odrednice samopoimanja i samopoštovanja maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47, 58-72.
- Mussen, P. H. (1983). *Handbook of child psychology : volume IV : socialization, personality, and social development*. New York: John Wiley&Sons.
- O'Keefe, M. (2005). *Teen dating violence: A review of risk factors and prevention efforts*. National Electronic Network on Violence Against Women. Dostupno na: http://new.vawnet.org/assoc_files_vawnet/ar_teendatingviolence.pdf
- Petz, B. (2004). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Ramachandran, V. S. (1994). *Encyclopedia of human behavior*. San Diego: Academic Press.
- Roberts, T. i Klein, J. (2003). Intimate partner abuse and high-risk behavior in adolescents. *Pediatrics & adolescent medicine*, 157, 375-380.
- Schnurr, M. P. i Lohman, B. J. (2008). How much does school matter? An examination of adolescent dating violence perpetration. *Journal of youth & adolescence*, 37, 266-283.
- Šakić, V., Franc, R. i Mlačić, B. (2002). Samoiskazana sklonost adolescenata socijalnim devijacijama i antisocijalnim ponašanjima. *Društvena istraživanja Zagreb*, 2-3 (58-59), 265-289.
- Težak, K. (2013). *Predviđanje viktimizacije i počinjenja nasilja u adolescentskim vezama*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Theriot, M. T. (2008). Conceptual and Methodological Considerations for Assessment and Prevention of Adolescent Dating Violence and Stalking at School. *Children and schools*, 30 (4), 223-233.
- Tucker Halpern, C., Oslak, S. G., Young, M. L., Martin, S. L. i Kupper, L. L. (2001). Partner Violence among adolescents in opposite-sex romantic relationships: Findings from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *American Journal of Public Health*, 91 (10), 1679-1685.
- Vlahek, I. (2008). *Samoefikasnost, potreba za spoznajom i učinak na testu iz statistike*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Vohs, K.D. i Finkel, E.J. (2006). *Self and relationships: Connecting intrapersonal and interpersonal processes*. New York: The Guildford Press.
- Vrandečić-Loje, M. (2013). *Uloga percipiranog vršnjačkog nasilja i iskustva obiteljskog nasilja u počinjenju i doživljavanju nasilja u adolescentskim vezama*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Williams, T. S., Craig, W., Conolly, J., Pepler, D. i Laporte, L. (2008). Risk models of dating aggression across different adolescent relationships: A developmental psychopathology Approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76 (4), 622-632.